

Ante Puljić*

UDK 330.1:330.18

Izvorni znanstveni rad

POJAM EKONOMIJE KROZ STOLJEĆA

Autor, nakon kratkog upoznavanja s pojavom pojma ekonomia, detaljnije analizira oikonomiju koja označuje vođenje poslova kućanstva i ukratko opisuje ekonomiju koja označuje sustav organizacije za proizvodnju, razmjenu, raspodjelu i potrošnju dobara i usluga radi zadovoljavanja želja ljudi na razini neke zajednice. Ekonomija i gospodarstvo istoznačne su asocijativne riječi, koje je dobro upotrebljavati prema osobnim sklonostima bez besmislenog nastojanja da jedna drugu istisne iz upotrebe.

Uvod

Pojmovi ekonomija, politička ekonomija i ekonomika stalno mijenjaju značenje i međusobni odnos. Uzroci su tome mnogobrojni i njih je nemoguće detaljno analizirati u jednom članku. Stoga ću se ovdje usredotočiti samo na značenje pojma ekonomija od njegove prve upotrebe, pa do danas. Podrijetlo i izvorno značenje riječi ekonomija, kombinirajući etimološki i semantički pristup i pristupe iz socijalne i religijske povijesti, najtemeljitiše je objasnio Kurt Singer (1958.). Sažeto se može reći da je grčka riječ oikonomia složenica od riječi oikos koja može označivati kuću, kućanstvo, gospodarstvo, obitelj, sveukupnu imovinu, pleme i izvedenice od glagola nemein koji znači dijeliti, upravljati. To je višeznačnica koja ovisno o kontekstu može, između ostaloga, označivati: umijeće vođenja poslova kućanstva ili umijeće upravljanja poslovima kućanstva; metodičan ustroj i vođenje poslova zajednice, posjeda ili ustanove s obzirom na održavanje ili proizvodnju; štedljivu i razboritu upotrebu novca, stvari ili bilo čega drugog; upravljanje bez gubitka ili rastronost; razboritu i štedljivu upotrebu sredstava za bilo koju svrhu; cjelokupnost dobara i usluga proizvedenih i potrošenih u jednoj zajednici; sustav pravila po kojima se upravlja bilo čime ili sustav načela o rasporedu ili djelovanju; sustav

* A. Puljić, izvanredni profesor Ekonomskog instituta, Zagreb. Članak primljen u uredništvo: 26. 05. 2001.

organizacije za proizvodnju, razmjenu raspodjelu i potrošnju dobara i usluga radi zadovoljavanja želja ljudi u nekoj zajednici; stanje takvog sustava, sve do božanskog plana za čovječanstvo od stvaranja preko otkupljenja do konačnog blaženstva.

U ovom ću članku, nakon kratkog upoznavanja s pojavom pojma oikonomia, detaljnije analizirati ekonomiju koja označuje vođenje poslova kućanstva i ukratko opisati ekonomiju koja označuje sustav organizacije za proizvodnju, razmjenu, raspodjelu i potrošnju dobara i usluga radi zadovoljavanja želja ljudi na razini neke zajednice. Pritom ću se po prvi put, usporedno s filozofskim tekstovima obilno koristiti Biblijom kao izdašnim vrelom na osnovi kojeg se nedvojbeno mogu shvatiti odnosi muža i žene, odnosi roditelja i djece, odnosi gospodara i roba i odnosi gospodara prema stjecanju imovine. Upravo su te četiri skupine osnovnih odnosa stoljećima činile glavni sadržaj pojma ekonomija, od njegove pojave u četvrtom stoljeću prije Kristova rođenja, pa sve do ne tako davnog početka Novoga vijeka. Stoga se čitatelj ne mora čuditi što se pretežan dio ovog članka odnosi na razmatranja koja sadržajem znatno odudaraju od sadržaja današnjeg pojma ekonomija. Ne smije se smetnuti s uma da je još i Adam Smith predavao ekonomiju u okviru moralne filozofije.

Drugom ću značenju posvetiti znatno manju pozornost, i to zato što su danas mnogo zanimljiviji pojmovi politička ekonomija i ekonomika; njih ću obraditi drugom zgodom. No, i tako sažet prikaz drugog značenja bit će sasvim dostatan da se jasno raspoznaju goleme razlike između nekadašnjega i suvremenoga pojma ekonomija.

Pojava i značenje pojma ekonomija

Ekonomija kod Ksenofonta i Platona

Postoji opća suglasnost da se pojam ekonomija prvi put pojavio u Ksenofontovu djelu Oikonomikos (O gospodarstvu). U tom svom ponajboljem djelu Ksenofont (427.-355. prije Kristova rođenja) kroz usta svog učitelja Sokrata raspravlja o kućanstvu i o dužnostima gospodara kućanstva s Kristobulom, sinom Sokratova prijatelja, i s "lijepim i dobrim" gospodarom Ishomahom. Što je gospodarstvo (oikonomia) značilo za Grke najbolje nam može reći Sokrat: "Dakle", reče Sokrat, "nama se ono činilo, da je gospodarstvo ime nekom znanju; to se činilo znanje, kojim ljudi mogu kuće unapređivati; kuća nam se činila to što svakolika imovina; za imovinu rekosmo da je to, što je svakome korisno za život; za korisno se našlo da je to sve čime bi se tko znao služiti"¹.

¹ Ksenofont, str. 311 i 312.

U nastavku Sokrat potanko opisuje svoj razgovor s Ishomahom koji ga poučava koje su uloge muža i žene, kako se ustrajno uči ženu da preuzme upravljanje kućanskim poslovima, kako se odgaja upravitelj imanja i kako se obavljaju raznovrsni i uzvišeni ratarski poslovi. Muž obavlja poslove izvan kuće, a žena poslove u kući. To je očito iz jednog Ishomahova odgovora Sokratu: “Što si me pak pitao, Sokrate, nipošto ti u kući ne boravim. Jer što mi je u kući to mi već može i sama žena upravljati”². Nju je sam Ishomah odgajao, jer joj nije bilo još ni petnaest godina kada se udala i do kada je živjela “uz veliku brigu za to, da bi što manje vidjela, što manje čula, što manje pitala”.³ “Govorio sam ženi”, veli Ishomah, “neka drži da je i sama čuvar zakona u kući”, pa neka pregleda stvari, kad ona bude htjela, kao što i zapovjednik tvrđave pregleda straže, i neka prosuđuje, je li sve dobro, kao što vijeće prosuđuje konje i konjanike, pa onda neka hvali i nagrađuje kao kakva kraljica, prema moći koju ima, onoga tko zasluži, a grdi i kažnjava koga treba. Osim toga poučavao sam je, da se ne bi s pravom ljutila, što joj više posla oko imovine nalažem nego slugama, pokazujući da sluge imadu s gospodarevim blagom toliko posla, da nose, paze ili čuvaju, ali se ne smiju ničim služiti, čime gospodar ne dopusti; gospodarevo je pak sve, pa se služi čim god hoće”.⁴

Ovdje nećemo govoriti o poslovima gospodara, jer je, kao što vidimo, gospodarevo sve i on se služi čime hoće. Posao je dobra gospodara lijepo upravljati svojom kućom, jednako kao i tuđom, kada bi mu je tko povjerio, “uz veliku plaću, ako bi mogao preuzevši kuću i daće davati koliko treba i od suviška kuću unapređivati”.⁵ Njegovi poslovi nisu nikad bez paske, jer on ima “upravitelje u polju”, koje nastoji sam odgojiti i koji moraju znati ono što on zna. Gospodar je “doista vrstan nadgledati kod poslova” i može naučiti druge što sam znade. On upravitelje uči i zapovijedati. Za Sokrata je to velika vrlina “jer tko god te može naučiti zapovijedati ljudima, on te očito može naučiti i tomu, da gospoduješ ljudima, a koji te može naučiti gospodovanju, može i kraljevanju”.⁶ Poučan je još jedan Sokratov zaključak o odgajanju upravitelja: “Ali doista, kad ti nekoga na to navrneš, da ti hoće dobro, kad ga navrneš također na to, da se stara kako bi ti to dobro i postigao; kada mu osim toga pokažeš kako se radi svaki posao da bi bio od veće koristi; onda kad ga naučiš dobro upravljati; kad mu bude milo baš kao i tebi, kad ti može pokazati što više ljetine; onda više neću pitati o njemu, da li mu kao takovu još što treba, jer već mislim da bi veoma mnogo vrijedio takav jedan upravitelj”.⁷

² Ibidem, str. 313 i 314.

³ Ibidem, str. 314.

⁴ Ibidem, str. 323.

⁵ Ibidem, str. 298.

⁶ Ibidem, str. 332.

⁷ Ibidem, str. 333 i 334.

Pojam oikonomia javlja se i u djelima još jednog velikog Sokratova učenika Platona (427.-347. prije Kristova rođenja). U "Apologiji" (obrana Sokratova), pošto je izglasano da je Sokrat kriv i pošto je Melet zahtijevao kaznu smrti, Sokrat kaže: "On odmjerava kaznu smrti. U redu! Što bi vam ja trebao predložiti gospodo porotnici? Očito da bi to trebala biti kazna koju zaslužujem. Pa što trebam pretrpjeti ili platiti zbog toga što hotimično nisam vodio miran život i što sam zanemario ono što zaokuplja većinu ljudi: stjecanje novca, gospodarstvo (kućanske poslove), položaj općeg ili javnog govornika, ili druge dužnosti, političke stranke i nesloge što postoje u gradu. Držao sam da sam suviše častan da bi preživio kad bi se bavio tim stvarima"⁸. Očito je da su kućanski poslovi i stjecanje novca uključeni među najvažnije poslove. Platon gospodarstvo i namicanje novca spominje i u "Državi" kada kaže "Sada oni koji proučavaju filozofiju čine to kao mladići koji su iza sebe tek ostavili dječastvo i koji se još moraju baviti gospodarstvom i stjecanjem novca"⁹. Za Platona su po umijeću upravitelj i gospodar isto što i obnašatelj bilo kakve funkcije i čovjek na vlasti. Što se upravljanja tiče, za njega nema razlike između velikog kućanstva i male države. To proizlazi iz razgovora između stranca i mladog Sokrata u "Državniku":

"Stranac : Dobro dakle, ne ćemo li kazati da i osoba koja je razborita u davanju savjeta kralju države, premda je obična osoba, ima znanje koje bi trebao imati sam vladar?"

Mladi Sokrat: Kazat ćemo.

Stranac : Ali znanje je koje pripada stvarnom kralju kraljevsko?

Mladi Sokrat: Da.

Stranac: Pa nije li to slučaj da će se osoba koja to posjeduje, bez obzira tko je ona vladar ili obična osoba u svim okolnostima, zbog samog umijeća nazvati kraljem prema samom umijeću?

Mladi Sokrat : To je pravedno.

Stranac : Pa i upravitelj kućanstva i rob-gospodar ista su stvar.

Mladi Sokrat: Naravno.

Stranac : Dobro dakle, zasigurno ne će biti nikakve razlike, dok se promatra upravljanje, između velikog kućanstva i mnoštva male države?

Mladi Sokrat: Nikakve."¹⁰

⁸ Platon, "Apologia" 36 b, str. 32.

⁹ Platon, "Republic" VI, 498, str.1119.

¹⁰ Platon, "Statesman", 259b, str. 298.

Platon kao i Ksenofont jasno razlikuje gospodara kuće od upravitelja posjeda. Za njega svatko mora raditi na onim područjima gdje uistinu nešto razumije. Tamo će mu vjerovati i Grci i barbari i muškarci i žene. Njegov je izbor tamo slobodan. Nitko mu se tamo neće miješati u posao. Tamo stvari pripadaju njemu, jer iz njih izvlači neki probitak.¹¹

Aristotelova ekonomija

Platonov učenik Aristotel (384.- 322. prije Kristova rođenja) o gospodarstvu govori u prvoj knjizi "Politike". Tamo on veli: "Budući da je pak jasno od kojih je dijelova grad nastao, mora se prvo govoriti o gospodarstvu. Jer se svaki grad sastoji od domaćinstava. Dijelovi gospodarstva su oni opet od kojih je sastavljeno domaćinstvo. A savršeno se domaćinstvo sastoji od robova i od slobodnjaka. Budući da svaku pojedinost treba prvo istražiti u najmanjim sastojcima - a prvi su i najmanji sastojci domaćinstva gospodar i rob, te suprug i supruga, pa otac i djeca - o tome trojem moralo bi se razvidjeti što je svakom pojedino i kakvo treba biti. Posrijedi su, dakle, znanost o odnosu gospodara i roba, o bračnom odnošaju (jer inače je bezimeno spajanje žene i muža) i o trećem, o rađanju djece (jer se ni to ne naziva vlastitim imenom). Neka su to ta tri odnosa kako rekosmo. Postoji još i dio koji se jednima čini da je gospodarstvo, a jednima pak kao najveći njegov dio. Kako pak s time stoji, valja razmotriti. Govorimo naime o takozvanom umijeću zavadbe"¹².

Imovina je dio doma, a nauk o imovini dio gospodarstva. Ona se sastoji od živih i neživih oruđa, koja gospodar kućanstva upotrebljava da bi obavio posao. Rob je živi dio imovine, živo oruđe koje bi bilo nepotrebno, kada bi "tkalački čunci tkali sami i trzalice citarale". Gospodar je samo gospodar robu i ne pripada robu ali rob nije samo rob gospodar, već gospodar u cijelosti i pripada. Rob po naravi ne pripada samome sebi, već pripada drugome čovjeku. On za rad upotrebljava tijelo i dionik je razuma u mjeri u kojoj ga osjeća, "ali ga ne posjeduje". Budući da je takav po naravi, robovanje mu je i "probitačno i pravedno".

Potrebno je i naravno da prvo bivaju udvoje žensko i muško radi rađanja i uzajamnog održavanja života. Iz zajedništva muža i žene nastaje dom. Mužu je dano da razumom vlada ženom i djecom, ženom državnički, a djecom kraljevski. Po naravi je, naime, pogodnije da vlada muško, a ne žensko "ukoliko nije gdje nastao odnošaj usuprot naravi"¹³. Jer vladar ima savršenu čudorednu krepost. Istina, čudoredna krepost pripada svima narečenima, i robu i ženi i djeci, "ali nije ista

¹¹ Platon, Lysis, 209d i 210 b, str. 693 i 694.

¹² Aristotel: "Politike", 1253b, str. 6.

¹³ Ibidem, 1259b, str. 24.

umjerenost žene i muža, niti pak hrabrost kako mišljaše Sokrat...”.¹⁴ Vladavina je nad djecom kraljevska, jer otac vlada prema ljubavi i prema starosti. Kralj je po naravi različit, ali je rodom isti kao i podanici.

Aristotelu je bjelodano da “umijeće gospodarstva više nastoji oko ljudi nego oko pribave neživih stvari, i više se brine o njihovoj kreposti nego li o vrsnoći imovine, koju nazivamo bogatstvom, te više o kreposti slobodnjaka nego li robova”¹⁵. Umijeće je stjecanje bogatstva isto kao i umijeće gospodarstva, sve dok je to stjecanje po naravi izravno pribavljanje hrane do granice samodostatnosti. Umijeće gospodarstva stoga uključuje pastirske, razbojničke, ribarske, lovačke i težačke poslove kao i mješavinu tih načina izravnog stjecanja sredstava za život. U naravne se poslove stjecanja uključuje i ratno umijeće, jer ono služi u borbi protiv zvjeri i ljudi kojima se po naravi vlada kada se ne pokoravaju. “Jedna je dakle vrsta umijeća stjecanja prema naravi dio umijeća gospodarstva, tako što ono mora ili pružati ili priskrbljivati one uskladištive od životnih potrepština, koje su korisne zajednici bilo grada bilo doma. I čini sa kako se istinsko bogatstvo sastoji upravo od njih. Jer količina takve imovine samodostatne za dobar život nije neograničena, kao što kaže Solon u pjesmi: ‘Bogatstvu se još nikakva međa ne pokazala ljudima.’

Naime, granica postoji kao i u ostalim umijećima. Jer ni jednoga umijeća nije neograničeno, ni množinom ni veličinom, a bogatstvo je mnoštvo oruđa i gospodarstva i državnitva. Dakle bijelodano je da postoji neko umijeće stjecanja prema naravi i gospodarstvenicima i državicima, i zbog kojega razloga”.¹⁶

Samo je potrebno umijeće stjecanja podjedno i umijeće gospodarstva. Narav daje ili zemlju ili more ili štogod drugo, a gospodarstvenik stvari iz naravi raspoređuje kako valja. Za Aristotela su korisni dijelovi umijeća stjecanja iskustva o blagu, koja je stoka najprobitačnija, i o ratarstvu “kako o nezasijanom tlu tako i o obraslome, i pčelarstvu, te o uzgoju drugih životinja, plivačica ili letačica, od kojih može biti nekakve koristi”.¹⁷ Važno je također, i pribavljanje bogatstva od dobara koja potječu iz zemlje, poput sječe šuma i cjelokupnog rudarstva.

Kao i kod drugih antičkih pisaca, tako i kod Aristotela gospodara može zamijeniti upravitelj. Nakon kazivanja o tome kako rob mora znati obavljati one stvari koje gospodar mora znati naređivati, nastavlja: “Stoga onima koji mogu ne zlopatiti se time, takav upravitelj preuzima tu dužnost, dok oni upravljaju državom ili se bave znanošću”.¹⁸

¹⁴ Ibidem, 1360a, str. 27.

¹⁵ Ibidem, 1259b, str. 25.

¹⁶ Ibidem, 1256b, str. 16 i 17.

¹⁷ Ibidem, 1258b, str. 22.

¹⁸ Aristotel, “Politike”, 1255b, str. 14.

Periklovi upravitelji

Vjerojatno je jedan od najljepših primjera prijenosa upravljanja kućanstva od gospodara na slugu onaj atenskog kralja Perikla (oko 490.-429. prije Kristova rođenja). Plutarh u svojim “Usporednim životopisima” piše: “Upravljanje imetkom što ga je zakonitim nasljeđivanjem stekao od oca, da ga ne bi zanemario i rastepao, a opet da nebi zbog njega uz druge poslove imao neprilika i gubljenja vremena, uredio je tako kako je mislio da mu je najudobnije i najtočnije. Svoj je, naime, godišnji prirod najedanput prodavao, a onda je pojedinačno na trgu kupovao sve potrebno za život i prehranu. Zbog toga on svojim odraslim sinovima nije bio ugodan, ni ženskoj čeljadi darežljiv uzdržavatelj, nego su se one tužile na te izdatke dan po dan i točno odmjerene za najpotrebnije, te nije bilo nikakvih uzgrednih troškova kao inače u velikoj kući i u materijalnom obilju; svaki utrošak i svaki primitak strogo je slijedio broj i mjeru. A onaj koji je ovu strogu točnost neprestano održavao bio je jedan jedini sluga Euangel, koji je bio ili prirodno obdaren ili ga je Periklo izvježbao tako da je nadmašio sve druge u vođenju gospodarstva.¹⁹ Periklo se u tome očito razlikovao od svog učitelja Anaksagore, koji je “u svom božanskom zanosu i ponositosti zapustio svoje gospodarstvo i zemlju ostavio ovcama za pašu...”²⁰ jer spekulativni filozof misaonu moć primjenjuje bez oruđa i vanjskih sredstava.

Periklo je bio učenik Anaksagorin, prijatelj Fidijin, veliki “državnik” i vojskovođa, nenadmašan govornik, graditelj začuđujuće brzo građenih divotnih javnih građevina koje svijetu daju neprolazno čuđenje i da navedem još jednu zanimljivu pojedinost, muž Anasjazijin, žene nadnaravne pohote i “kujooke prilježnice, odgajateljice mladih kurtizana”. Izvrsno je vodio poslove grada i države. Prikupljao je velike doprinose za ratne svrhe od grčkih gradova koje je štitio od barbara. Obilje je namaknutih sredstava upotrebljavao za one svrhe koje će ne samo njemu donijeti vječnu slavu nego i omogućiti pojavu svakovrsnih potreba i umijeća i na taj način dati posla svakoj struci. Plutarh je nezaboravno opisao njegove sposobnosti gospodarenja gradom-državom: “Ljudi muževne dobi i u punoj snazi dobivali su obilna životna sredstva od državnog novca služeći vojsku, nije trebalo niti da ostanu bez udjela u državnim prihodima, niti da primaju plaću za besposličarenje i dokoličenje. Zato je narodu predložio veliki broj zamisli zamašnih gradnja i nacrte dugotrajnih pothvata koji su zahtijevali sudjelovanje radnika raznih struka da bi i onaj dio stanovništva koji je ostao kod kuće, ne manje od onih koji su služili kao mornari, vojnici u utverdama i na bojnopolju, imao pravnog osnova da od državne imovine dobiva korist i dio. Građa za to bila je kamen, mjed, slonova kost, zlato, ebanovina i čempresovina, a obrtnici koji će to izrađivati i dogotavljati tesari, kipari,

¹⁹ Plutarh, “Usporedni životopisi”, str. 242 i 243.

²⁰ Ibidem, str. 243.

kovači, klesari, bojadiseri, zlatari, tokari za slonovaču, slikari, vezilje, rezbari, zatim ljudi za otpremanje i dopremanje svega toga, trgovci, mornari i kormilari na moru, a na kopnu kolari, konjušari, užari, vozari, tkalci, sedlari, cestari i kamenari. Pa kao što vojskovođe imaju svaki svoju vojsku, tako je svaki obrt imao postrojeno mnoštvo prostih nadničara kao oruđe za rad majstorima onako kako to tijelo duši, tako da su potrebe tih pothvata tako reći svakoj dobi i prirodnoj sposobnosti dijelile i razdavale ono obilje”.²¹

Periklovo je djelo bilo to veće, što je nastalo u kratko vrijeme, za mnoge vjekove. “Jer” kao što veli Plutarh²², “svako je pojedino ljepotom već onda bilo klasično a vitalnošću je do dana današnjeg svježije i novo. Tako cvjeta u njima neprolazna mladost čuvajući njihov izgled netaknut vremenom kao da je u tim djelima vječno cvatući dah i duša koja nikada ne stari”.²³ Periklo je i za državne poslove imao upravitelja. Ravnatelj i nadzornik nad svim tim poslovima bio je Fidija. Gotovo sve je bilo povjereno Fidiji i on je bio na čelu svim majstorima, što je često izazivalo zavist i klevetu mnoštva.

Ekonomija u Bibliji

Upotreba Biblije

Biblija religijski osmišljava svijet i događaje. Ona uglavnom s tog stajališta, između ostaloga, raspravlja o ulozi gospodara obitelji i o odnosima muža i žene, roditelja i djece, gospodara i roba i o stjecanju imovine, o svemu onome što se nazvalo gospodarstvom. U Bibliji ti odnosi nisu stalni, jer ona pokriva razdoblje od onoga kada je Bog stvorio “nebo i zemlju” (Post. 1,1) do njegova silaska među ljude kojima “će otrti svaku suzu s njihovih očiju” (Otk. 21,4), kad više neće biti smrti, “ni tuge ni jauka, ni boli, ...” (Otk 21,4). Bez obzira na njezin religijski sadržaj, pouzdano se može uzeti da je opis navedenih odnosa u Bibliji dobrim dijelom odraz vremena i okolnosti u kojima su oni nastali i da ih se stoga može uzeti kao opis odnosa u svjetovnom životu. Kad ih se tako shvati, oni se bitno ne razlikuju od odnosa koji opisuju filozofi. Štoviše, prikaz u Bibliji mnogo je ljepši!

²¹ Ibidem, str. 239.

²² Ibidem, str. 240.

²³ Ibidem, str. 240.

Otac graditelj doma

Tjelesni otac ostvaruje svoj autoritet i nalazi svoje vlastito ispunjenje u obitelji. On je graditelj doma, glavar obitelji, vlasnik i gospodar žene, odgajatelj djece, presudan je za sklapanje ženidbi i utjelovljenje je i osnovica cijele obitelji koja se stoga naziva "očev dom".

On gradi taj dom u svom zavičaju, tamo gdje mu je očinska kuća, tamo gdje će ostati zauvijek, jer je čovjek daleko do svog zavičaja "kao ptica daleko od gnijezda svog" (Izr, 27,8). Stoga Jakov koji služi kod ujaka Labana traži da ga ovaj pusti u njegov zavičaj, jer je došlo vrijeme da poradi za svoj dom (Post, 30,25,31). Kuća čovjeku ulazi među prve životne potrebe, da kao tuđinac u tuđoj kući ne bi doživio okus poniženja i zvuk gorkih riječi (Sir, 29,24-28). Što je mnogo važnije, tu mu je ognjište, tu stvara potomke, tu mu je u odajama žena kao plodna loza, ona mu rađa sinove, koji su "kao mladice masline oko stola njegovog" (Ps,127,3). Onaj čija je sagrađena kuća još neuseljena, onaj tko je zasadio još nebran vinograd, onaj tko se zaručio, a nije oženio i onaj kojemu srce trne, ne mora ići ni u sveti rat, može se vratiti svome domu (Pnz, 20,5-8). Kuća je dobro koje mu nitko ne smje ni oteti ni poželjati. Zar u desetoj zapovjedi ne stoji "Ne poželi kuću bližnjega svoga!" (Izl, 20,17).

Gospodar može kućom upravljati sam ili postavljati upravitelje. Tako Abraham ima gotovo neograničeno povjerenje u svog najstarijega slugu "pod čijom je upravom bilo sve njegovo" (Post, 24,2), a egipatski dvorjanin Potifar kupi Josipa "i postavi ga za upravitelja svoga doma i povjeri mu sav svoj imetak" (Post, 39,1-4).

Odnos muža i žene

Pošto je čovjek počinio prvi grijeh, Jahve određuje odnos između muža i žene govoreći: "Žudnja će te mužu tjerati a on će gospodariti nad tobom" (Post, 3,16).

Sara priznaje muža za gospodara kada se u čudu pita: "Pošto sam uvenula, sada da spoznam nasladu? A još mi je i gospodar star (Post, 18,12). U knjizi brojeva svećenik ispituje ženu ljubomorna muža i traži od nje da mu kaže je li "išla stramputicom i oskvrnula se "dok je" bila pod vlašću svoga muža" (Br. 19-20).

U različitim se zakonicima uloga žene dugi niz stoljeća prije Kristova rođenja ograničuje na materinsku zadaću, odgoj djece i poslove u kući (Izr, 10,10-31). Ona je pomoć i potporni stup mužu (Izr, 36,24), bez službenog sudjelovanja u bogoštovlju i obavljanju svećeničke službe. Tek se dolaskom Isusa Krista paradigmatički uspostavlja osnovna jednakost između muškarca i žene, ali i dalje ostaje hijerarhijski odnos koji se s religioznog stajališta više ne shvaća kao podložnost. Kao što veli apostol Pavao, čovjek je "slika i odsjev božji, a žena je odsjev čovjekov, ...nije

čovjek od žene, nego žena od čovjeka, i ...čovjek nije stvoren radi žene nego žena radi čovjeka. Zato žena treba imati znak podložnosti na glavi...Ali u gospodinu niti je žena nezavisna od čovjeka niti čovjek od žene, jer kao što je žena od čovjeka tako je i čovjek po ženi, a sve dolazi od Boga” (1 Kor, 11,7-12). U tom smislu valja razumjeti Pavlove upute da žene na sastancima šute, da kod kuće pitaju svoje muževe ako što žele naučiti (1 Kor, 14,34-35), da se “pokoravaju svojim muževima” (Ef, 5, 22) i muževima da ljube “svoje žene kao svoja tjelesa” (Ef, 5,28). Najpotpuniji je svjetovni zahtjev koji dobrim dijelom zvuči ksenofontski Pavao postavio u prvoj poslanici Timoteju, gdje kaže: “Isto tako hoću da se žene pristojno oblače, da se kite stidom i čednošću, ne pletenicama, ni zlatom i biserima ili skupocjenim haljinama već djelima ljubavi, kako i dolikuje ženama koje ispovijedaju vjeru. Žena neka uči u skrovitosti sa svom podložnošću! Ne dopuštam ženi da poučava niti da vrši vlast nad mužem; štoviše neka ostane u skrovitosti! Uistinu, najprije je bio stvoren Adam, onda Eva. Osim toga, Adam nije zaveden, već je žena, pošto je zavedena, upala u grijeh. Ali će se ona spasiti vršenjem majčinskih dužnosti ako ustraje s čednošću u vjeri, ljubavi i posvećenju” (1 Tim, 2, 9-15). Na isti im način, Petar nalaže da “umjetno ne spliću kosu da ne stavljaju zlatni nakit, da ne oblače raskošne haljine, da kao neraspadljiv nakit imaju krotak i miran duh i da oponašaju svete žene koje su se pokoravale svojim muževima kao što se Sara pokoravala Abrahamu nazvavši ga svojim gospodarom”, a muževe upućuje da “žive sa svojim ženama kao sa slabijim bićima i da im iskazuju poštovanje kao subaštinicama milosti” (1 Pet, 3, 1-7).

Kristovo je učenje, u kojem dominira i blista ljubav, uistinu uzvišeno i plemenito. Bezgranična ljubav među ljudima i jednakost ljudi pred njegovim Ocem brišu sve razlike među staležima. U tom okružju svemoćne ljubavi i jednakosti, bilo kakav staleški položaj gubi atribut istinske podložnosti. Bez obzira na to vjeruje li netko u to učenje ili ne, činjenica je da je ono još i danas samo ideal koji tek valja ostvariti. Stoga za svrhe našeg istraživanja ostaje nalaz da je u doba Kristova poučavanja i poučavanja apostola vladala okrutna svjetovna hijerarhija među ljudima koju su oni pomoću ljubavi i jednakosti htjeli ne samo učiniti snošljivom, već je i preobraziti u kršćanski ideal, ne dirajući izravno strukturu robovlasničkog društva.

Odnos roditelja i djece

Iz sjemena muževljeva i strasti družice u spavanju dolazi potomak koji ovjekovječuje oca i osigurava oca da obiteljski imetak neće baštiniti tuđinci nego baštinici koji su od njega potekli (Post, 15,2-3). Bog “slavi oca u djeci njegovoj i učvršćuje pravo majke nad sinovima njezinim” (Sir, 3,2). Djeca riječju i djelom moraju slušati svoje roditelje, častiti svoga oca i činiti radost svojoj majci, jer roditeljima duguju život. Onaj tko tako čini: “On služi roditeljima svojim kao svojim gospodarima” (Sir, 3,7).

Dužnost je sina da u starosti pomaže svoga oca da prema njemu bude blag "ako mu i razum klone" (Sir, 3,13) i da nakon smrti oca živi prema savjetima s njegove samrtne postelje. Teško da itko može biti ravnodušan nakon čitanja dirljive Jakovljeve oporuke i posljednjih uputa svojim sinova ili može ostati nepotresen prizorom u kojem se Josip nakon očeve smrti "baci na oca, suzama mu oblije lice, izljubi ga" (Post, 50,1). Jednako je jednostavan i ganutljiv nalog Tobita sinu Tobiji: "Sine kad umrem pristojno me pokopaj. Poštuj svoju majku, ne ostavljaj je svega svoga života, čini sve što će joj biti milo, i nemoj je žalostiti. Sjeti se sine da se ona mučila s mnogim opasnostima dok si joj bio u krilu. A kad umre, sahrani je pokraj mene u istom grobu" (Tob, 4,3-4).

Djeca će ispuniti svoju zadaću ako im roditelji, dok su mlada, ne daju slobodu, pjeviju šiju i ne opraštaju pogreške. Otac koji tako odgaja sina ima od njega koristi, ponosi se njime među znancima, raduje se pred prijateljima, neprijatelje čini zavidnima i ne žalosti se na samrti, jer iza sebe ostavlja sina sebi slična. Posebno je teško odgajati kćer: "Kćer je ocu potajna mora, briga za nju spavat mu ne da: u mladosti strah da se neće udati a kad se uda da je muž ne zamrzi; kad je djevojka da je tko ne zavede, i da ne zatrudni u kući očevoj, a u kući muževljevoj da se nerazbludi i kad je već žena da ne bude nerotkinja". (Sir, 42,9-10).

Apostol Pavao na više mjesta govori o odnosu djece i roditelja. Iako se radi o metafori, pouzdano možemo uzeti da je Pavlovo stajalište da se baštinik, dok je malodoban, ničim ne razlikuje od roba, iako je gospodar svega. "On je podložan skrbnicima i upraviteljima do dana kad je odredio otac" (Gal, 4,1-2). U poslanici Kološanima Pavao izravno kaže da se djeca u svemu moraju pokoravati roditeljima i da roditelji ne ogorčuju svoju djecu (Kol, 3,20-21).

Odnosi gospodara i roba

U Bibliji ista riječ označuje slugu i roba. Rob postaje ratni zarobljenik, tuđinac kupljen od trgovca ili netko tko se sam proda, ili netko koga roditelji prodaju u ropstvo. Robovi su vlasništvo gospodara. On ih može "predati u nasljedstvo svojoj djeci da ih zavazda naslijede u baštinu" (Lev, 25,46). Gospodar može i batinati roba i ako rob ne umre, nema osvete "jer je rob njegovo vlasništvo" (Izl, 21,21). Zakon robovima ne nudi ništa dobro, osim donekle robovima Hebrejima koji svake sedme godine i na oprosnu godinu bez otkupnine idu natrag svome rodu i zaposjedaju svoju djedovinu. Kada gospodar od sebe otpušta roba, ne otpušta ga praznih ruku, nego ga, imajući na umu vapaj, jad i muku u egipatskom sužanjstvu, daruje "čime između stoke svoje, s gumna svoga, i iz badnja svoga" (Pnz, 15,14). Bez obzira na različite načine postupanja odnos je roba i gospodara nesumnjivo najbolje opisao učitelj mudrosti i pismoznanc Ben Sirah govoreći: "Magarcu krma, batina i teret a robu kruh, stega i rad Jaram i uzde savijaju šiju, a zla

sluge, klade i mučila Zaposli ga kako mu pripada, i ako ne sluša stavi ga u okove” (Sir, 33,25,27,29).

Isti mudrac kaže da se ne smije zlostavljati roba koji pošteno radi niti slugu koji vjerno služi. On mnogo poetičnije od Aristotela opisuje ovisnost gospodara o robu i gospodaru nalaže: “Imaš li roba, postupaj s njim kao s bratom, jer ti je potreban kao ti sam sebi.” (Sir, 33,32).

U kršćanskim je zajednicama grčko-rimskog svijeta, odnose gospodara i roba valjalo rješavati bezgraničnom ljubavlju i jednakošću pred Bogom. Prema apostolu Pavlu, svaki je novokršćanin morao ostati rob, ako se zatekao kao rob, i pokoravati se svom zemaljskome gospodaru sa strahopoštovanjem i iskrenošću svoga srca, ne kao da se želi svidjeti ljudima, već kao Kristov rob koji od sveg srca vrši volju Božju, jer će zato dobit plaću od Gospodina (Ef, 6,5-8). Petar (1 Pet, 2,18) tome dodaje da sluge budu pokorne svojim gospodarima čak i onda kad su gospodari “mučne čudi”, jer je to Bogu ugodno. Za uzvrat gospodari moraju robovima davati što je pravedno, jer i oni i robovi imaju samo jednog nepristranog nebeskog gospodara (Kol, 4,1). Ali to je bio samo izraz ideala, a ne stvarnosti u kojoj je rob još mnogo stoljeća tegobno nosio jaram ropstva pod vlašću beščutnog gospodara.

Bogatstvo i mudrost

U Starom zavjetu obični smrtnici imetak stječu kao krepki muževi “u znoju lica svoga” (Post, 3,19), obrađujući zemlju kako bi bili siti kruha, ne ljubeći san da ne bi osiromašili i ne prezirući tegoban rad ni ratarski posao. Oni su stjecali bogatstvo bez grijeha. Netko je upravljao plugom i sva mu je slava bila u šiljku ostana, tjerao je volove i bavio se radom oko njih i govorio samo o teladi, netko je bio rukotvorac koji radi dan i noć i neprestano se trudi oko novih šara, netko je bio kovač koji sjedi pored nakovanja i promatra sirovo željezo dok mu oganj peče kožu i dok zvuk čekića zaglušuje uho njegovo, očima uprtim na uzorak pred sobom bdijući noću da završi posao, netko je bio lončar koji obrće točak, oblikuje glinu i noću čisti peć (Sir, 28,25). To su oni koji se uzdaju u svoje ruke, vični svome poslu, bez kojih se ne može sagraditi nijedan grad, i bez kojih nema ni naselja ni putovanja (Sir, 38,32). Oni su toliko zaokupljeni svojim poslovima da se ne mogu omudriti. Stoga ih ne pitaju u narodnom vijeću, oni ne sjede na sudačkoj stolici i ne shvaćaju zavjetni zakon, oni se ne ističu naobrazbom i njih nema među tvorcima mudrih izreka. Ali oni održavaju stvarni svijet i molitva im je na djelo usmjerena (Sir, 38,25-34). Bogatstvo ima svoje granice. Ono nije najvažnije. Jednako su važni mir duše, dobar glas, zdravlje i pravednost. Od svega se najviše cijeni mudrost koja proizlazi iz dokolice. Njoj od mladosti treba prići kao orač i sijač, jer ona daje obilnu ljetinu. Mnogima je nedostupna, ali kad se jednom shvati u njoj se nalazi mir i ona se pretvara u radost, njezini su okovi moćna zaštita, njezin je jaram zlatni ures, njezine

su uzde zlatne uzde i ona se nosi kao svečana odora (Sir, 6,18-31). Mudrost je umjetnica u svemu i ona poučava da se spozna sve što god je tajno i javno. Solomon ne moli u Boga bogatstvo, već mudrost i znanje da uzmogne upravljati narodom, “Jer u nje je duh razborit svet, jedinstven, mnogostran, tanan, okretan, pronicav, neoskrvnjen, jasan, nepristran, dobrohotan, čovjekoljubiv, postojan, pouzdan, bezbrižan, svemoćan, svenadzoran, što prodire kroz sve duše, mudre, čiste i najtanje” (Mudr, 7,22).

Veliko je bogatstvo u Starom zavjetu obilježje plemstva, pobožnih likova čitavog naroda i kraljeva. Bog daje onima koje ljubi. Abraham je u Egiptu čudno stekao stoku i goveda, magarce, sluge i sluškinje, magarice i deve (Post,12,6). Jahve mu je dao “svu zemlju što je može vidjeti” (Post, 15,14). Izak je stekao “stada ovaca i goveda i mnogo služinčadi” (Post, 26,14) u Geraru, a Jakov “mnogu stoku, sluge i sluškinje, deve i magarce” (Post, 30,43) služeći kod Labana. Što da kažemo o Jobu nakon pretrpljenih kušnji: “Blago mu je brojilo četrnaest tisuća ovaca, šest tisuća deva, tisuću jarama volova i tisuću magarica” (Job, 42,12).

U Novom zavjetu sve blijedi pred apsolutnim posjedovanjem Boga i stjecanje je imetka pojedinost bez važnosti u odnosu na vječni život u kraljevstvu nebeskom. Bez obzira na prolazno obličje ovoga svijeta (1 Kor, 7,31) čovjeku ipak ostaje da na njemu mijesi i peče svoj kruh. Kod Krista i apostola, kao i kod Jahve, nalazimo povode i prispodobe iz svijeta rada kao što su stado pastir, ovčinjak, orač, sijač, vinogradar, trs, ribar, najamnik, sluga, kućanica i druge. Dok se živi na zemlji, mora se raditi. Stoga apostol Pavao kaže: “Zbilja, kad smo bili kod vas, naredili smo vam ovo: ako tko neće da radi, neka i ne jede! Sada čujemo da neki među vama besposličie, da uopće ništa ne rade, već se bave ispraznim stvarima. Takvima naređujemo i opominjemo ih... da rade s mirom i jedu svoj vlastiti kruh. A vi, braćo, nemojte malaksati pošteno radeći!” (2 Sol, 3,10-13). Ne radi se radi bogaćenja, već da se opstane. “A kad imamo hranu i odijelo, tim budimo zadovoljni! A oni koji žele da postanu bogataši upadaju u napast, u zamku i mnoge lude i pogubne želje što strovaljuju ljude u propast i uništenje, jer je pohlepa za novcem izvor svih zala” (1 Tim, 6,8-10).

Iz svega je očito da umijeće gospodarstva i u Bibliji uključuje, uz osnovne odnose pastirske, poljodjelske, lovačke, i ribarske poslove jednako kao i umijeće ratovanja kojim se, između ostaloga, pribavljaju i robovi, a iz mudrih izreka saznajemo da se do imetka dolazi marljivošću, dovitljivošću, smislom za stvarnost, smjelošću i umjerenošću.

Do obilnog se imetka dolazi u obećanoj zemlji što je Bog daje čitavome narodu “Ta Jahve, Bog tvoj vodi te u dobru zemlju: zemlju potoka i vrela, dubinskih voda, što izviru u dolinama i bregovima; zemlju pšenice i ječma, loze, smokava i šipaka, zemlju meda i maslina; zemlju u kojoj nećeš sirotinjski jesti kruh, i gdje ti ništa neće nedostajati; zemlju gdje kamenje ima željeza i gdje ćeš iz njezinih brdina

vaditi mjed” (Puz, 8,7-9). To je ta zemlja u kojoj ne smije ništa nedostajati. Što je bilo potrebno, nego se držati zapovjedi Božjih da blagoslov stigne na plod utrobe, rod zemlje, plod blaga: plod krava i prirast stada, na koš i načve(Puz, 28, 1-5).

Salamon Periklova preteča

I kraljevi su prolazili dobro, osobito Salamon kojeg je Jahve zakraljio i uvećao mu ono golemo bogatstvo koje mu je namro otac David, bogatstvo toliko da je u Jeruzalemu bilo srebra i zlata kao kamenja (Ljet, 1,15) i “cedrova kao divljih smokava” (Ljet, 9,27). Periklo, kao da se ugledao na umnog kralja Salamona koji je bogatstvom i mudročću natkrilio sve zemaljske kraljeve (Ljet, 9,22) što bijaše prije njega i poslije njega (Ljet, 1,12). Dvadeset je godina podizao “Jahvin Dom i svoj dvor” (Ljet, 8,1). Tri je tisuće i šest stotina poslovođa nadziralo sedamdeset tisuća nosača i osamdeset tisuća kamenolomaca u gori. Isto je toliko poslovođa nadziralo sedamdeset tisuća nosača i osamdeset tisuća tesara u planini. Drvosječama što su obarali stabla za izdržavanje je dao dvadeset tisuća kora pšenice, dvadeset tisuća kora ječma, dvadeset tisuća bata vina i dvadeset tisuća bata ulja (Ljet, 2,19,16). Tirski mu je kralj Hiram poslao “čovjeka mudra, vješta i razumna, Hurama Abija” koji “umije obrađivati zlato, srebro, tuč, željezo, kamen, drvo, grimiz, ljubičasti baršun, bez i karmezin, umije rezbariti svakovrsne rezbarije i zamisliti svako djelo koje mu se povjeri” (Ljet, 2, 12-13). On je radio sa Salamonovim umjetnicima i umjetnicima njegovog gospodara Davida.

Dodajmo navedenome da je Salamon imao četiri tisuće konjskih jasala i bojnih kola, dvanaest tisuća konjanika, da mu je svake godine dolazilo zlato “teško šest stotina šezdeset i šest zlatnih talenata, osim onoga što je dolazilo od trgovaca i putujućih prodavača (Ljet, 9,13-14). U tom je obilju bilo posla za svakoga!

Gospodarstvo Nikole Gučetića

Osnovne značajke “Upravljanja obitelji”

Predaleko bi nas odvelo i bilo bi suvišno da potanko obrađujemo jesu li rimski i srednjovjekovni pisci bitno drugačije shvaćali pojam ekonomije od starih Grka. Na osnovi onoga što je dosad poznato - nisu. Oni su se uglavnom držali Ksenofonta, Platona i Aristotela. Kao potvrdu tome navest ćemo poimanje jednog našeg znamenitog pisca, dubrovačkog vlastelina Nikole Vidova Gučetića (1549.-1610.), koji je živio neposredno nakon srednjega vijeka. Gospar je Nikola Vidov Gučetić, vlastelin dubrovački, član “Akademije skrovitih”, u obliku rasprave u svom ljetnikovcu s “ljubaznim i nikada dovoljno hvaljenim gospodinom Stjepanom Nikolom

Bunićem...”, napisao djelo “Upravljanje obitelji” (“Governo della famiglia”), tiskano kod Alda u Mlecima godine 1589. “u kojem se ukratko, raspravljajući o pravom gospodarstvu, podučava koliko lako toliko i učeno, o upravljanju ne samo kućom, već i gradom (državom), kao i posjedom, a također o pravom načinu povećanja i čuvanju bogatstva” i posvetio ga svome časnome rođaku veleštovanom gospodinu Nikoli Alvižu Gučetiću.

Poimanje gospodarstva

“Božje je veličanstvo”, kazuje nam Gučetić, stvorilo jedino čovjeka da živi u obitelji. On se zbog svojih izopačenih strasti podvrgava čudorednom i gospodarskom nauku, kako bi mogao upravljati, ne samo sa samim sobom, već i drugima: suprugom, djecom, slugama i posjedima. Pravila se o tome nalaze u nauku o gospodarstvu. Ona poučavaju muža i ženu kako će ispravno i čudoredno živjeti, oca kako mora odgajati svoju djecu, gospodara kako će ispravno koristiti sluge radi dobrobiti obitelji te tko će se baviti poslovima u kući, a tko poslovima izvan kuće. Nauk o čudoređu i gospodarstvu važan je ne samo za upravljanje kućanstvom, već i za mnogo složenije upravljanje gradom-državom u kojem je veće mnoštvo žitelja nego u obitelji. Grad-državu treba povjeriti onima koji razborito i mudro upravljaju svojim obiteljima.

Ocu je obitelji za gospodarski sustav potrebno imati vlastitu kuću, jer kod starih Rimljana nisu bili pravi građani oni koji nisu imali vlastito boravište. U kući se stvara prirodna zajednica “u kojoj prvo mjesto zauzimaju muž i žena kao oni koji stvaraju potomstvo i gospodarsko ustrojstvo. Nakon toga slijede gospodar i sluga, jer jedan vlašću a drugi poslušnošću žele očuvati sve obiteljske stvari koje su nužne za očuvanje ljudskog života. Mnogi su pak muževi i žene toliko siromašni da nisu u stanju u kući imati posluhu i sluge, te umjesto njih koriste rogatu stoku i druge slične životinje koje poslužuju njihovu obitelj. Osim toga, nazovimo ga, živog oruđa, umjesto posluhu koriste neživo oruđe i alate. Zato sam mislio, kada sam vam rekao da su druge osobe nakon muža i žene gospodar i sluga, da je sluga i onaj živi ili neživi alat, što ga umjesto slugu koriste siromašne obitelji. Na taj su način bile uređene kuće na početku stvaranja svijeta, a nakon prvog grijeha našeg Praroditelja. Onda se kruh nije stjecao radom slugu ni sluškinja već vlastitim trudom i znojem. Ove četiri osobe u obitelji su u užem smislu tri osobe, jer je muž istodobno i gospodar. Na taj način tri osobe možemo označiti kao utemeljitelje obitelji i od njih se ona sastoji. Ovdje, međutim, imamo dvije izdvojene uprave, jer je jedan način na koji muž upravlja ženom, a drugi onaj gospodara slugom. Prvi se naziva bračna, a drugi gospodarska vlast.²⁴ U cjelovito su obiteljsko društvo uključena i

²⁴ Gučetić, “Upravljanje obitelji”, str.100 i 101.

djeca jer ona trajno čuvaju slijed očinske obitelji i treća su obiteljska zajednica. Prva je zajednica muža i žene, a druga gospodarica i roba.”

Odnosi muža i žene

Čovjek se ženi samo jednom ženom u mladoj prikladnoj dobi, da bi je mogao uspješno poučavati, jer “je starog vola teško, ako ne, i nemoguće, naučiti vući plug”.²⁵ Ona mora imati četiri vrline, i to: stid, pobožnost, čistoću i ljepotu. Od nje se traži da bude šutljiva, ponizna, krotka, trezvena, vjerna i jaka. Udana se žena mora u kući pridržavati sedam zakona: čuvati obiteljske stvari s najvećom pažljivošću i strahom, radi sablažnjivih mogućnosti ne pustiti nikoga u kuću bez znanja muža, ne ukrašavati se više od svojih mogućnosti, ne dosađivati mužu koji sudjeluje u upravljanju republikom, pažljivo promatrati i oponašati časne postupke svoga muža, istinski poštovati muža, ne služničkim strahom, već kćerinskom ljubavlju, onako kako djeca poštuju očeve i građani dobre vladare i, konačno, biti u skladu i slozi s mužem, ne samo onda kad mu ide dobro, već osobito onda kad im ne ide onako kako su zamislili. Muž mora shvatiti da je žena gospodarica u kući, biti vjeran i prijateljski je upozoravati na njene pogreške.

Odnosi prema djeci

U naravi je oca utisnuta očinska ljubav kojom on vodi svoju djecu i upravlja njima kao svojim udovima, ne samo zbog toga što u njima traži odraz očinskoga savršenstva, već i sve one vrline koje će više od grimiza i zlata resiti čast obitelji. Već od sedam godina, u uzrastu u kojem se budi upotreba razuma, dijete se podvrgava stezi primjerenih, blagih i učenih učitelja koji prije svega ostaloga u dječju dušu utiskuju kršćanski nauk i božanski kult i potom ga uče slobodnim vještinama i misaonim znanostima. U ranoj ga dobi moraju naučiti gramatiku, tjelovježbu, likovne vještine i glazbu i još, u skladu s Platonom, aritmetiku i domovinske zakone. Nakon toga se uče spekulativne i čudoredne znanosti prema svojstvima i sklonostima pojedinca. Oni koji nisu sposobni ni za što izvan osjetilnog zapažanja uče retoriku, poetiku i zakone. “Prema tome, odgajatelj mora s mnogo pažnje nastojati upoznati sklonosti svakog djeteta i prema sklonosti svakog pojedinca podučavati ga o dobrom gospodarenju”.²⁶ Sve to traje dok djeca ne navrše dvadeset i jednu godinu, kada sami moraju razlikovati dobro od zla. Savršena čovjeka čine podučavanje ili odgajanje duše, vježbanje tijela i ukras kreposti. Na vrhu poštovanja i čašćenja među

²⁵ Ibidem, str. 143.

²⁶ Ibidem, str. 251.

svim svjetovnim znanjima stoji filozofija. Ona čini našu dušu savršenom i svjetlo je po kojem čovjek spoznaje da je on Božje čudo stvoreno, za razliku od drugih životinja, za vrline i vječnost.

Gospodar i sluga

“Budući, dakle, da je upravljanje obitelji veoma i uredno i savršeno, ne bi moglo biti tako ako u njoj ne bi bilo gospodara, njegovih sredstava i izvršitelja. Gospodar je na vrhu, zatim su poslužitelji” ili sluge kako ih nazivamo, i na kraju su beživotni pribori ili oruđa kao što su posuđe, kreveti, odjeća, vinogradi, imanja i drugo slično tome, koji bi, kad gospodar ne bi upravljao njima uz pomoć slugu i pribora, propadali i došli u stanje bijede. Prema tome je potpuno jasno da u svakoj zemlji ili gradu, u kojima se živi po ćudorednim zakonima, u kući mora biti netko tko predsjedava i tko služi i da između onoga tko je na vrhu i onoga tko je dolje mora postojati određeni red.²⁷ Različite su vrste slugu i po ponašanju i po službi i za svaku vrstu postoje posebna pravila upravljanja. Netko je sluga po naravi, netko po zakonu, netko za plaću i netko po vrlini. Onaj koji nije previše nadaren ni pameću, ni razboritošću, već snagom koja se mnogo ne razlikuje od snage životinje, sluga je po naravi i po naravi se podvrgava da ga po mudrosti i razboritosti usmjeravaju i vode drugi. Gospodar za slugu mora imati mnogo razumijevanja, sa slugom postupati blago, ne nanositi sluzi nikakvo zlo i ne tražiti od sluge više od onoga što on može podnijeti, za trud ga valja nagraditi plaćom i bolje i više ako je vjeran kući, a ako je buntovan ne samo da ne zaslužuje plaću, već ga valja izbatinati i izbaciti iz kuće. U ovom potonjem Gučetić se drži Biblije: “Nemoj zakidati jadnog i bijednog najamnika, on je tvoj sunarodnjak ili došljak iz kojeg grada u tvojoj zemlji. Svaki dan daj mu zaradu prije nego sunce zađe jer je siromah i za njom uzdiše” (Pnz, 24,14 i 24,15).

Stjecanje imetka

Konačno dolaze na red dužnosti i pravila kojih se mora držati gospodar obitelji pri obradi posjeda i ostvarivanju dobitka radi časnog uzdržavanja obitelji. Za uzdržavanja su obitelji prije svega potrebni privatni posjedi koji uključuju kuću kao prirodno boravište, vinograde, voćnjake, stada i ljude poslušne u radu, različita oruđa i novac. Posjede se mora stjecati pravično, bez nezasitosti i gramzive pohlepe, koja ne samo da upropaštava dušu gospodara i obitelj, već je i korijen svakog zločina. To se čini na različite načine “jer neki žive od stoke, od vinograda, sijanja

²⁷ Ibidem, str. 265.

žita, od voćnjaka; iz svih ovih plodova odbijaju se sredstva za održavanje obitelji. Taj se način stjecanja nekada u starini nazivao pastirskim, i bio je zakonitiji i prirodniji od bilo kojeg drugog, jer ga je Bog dodijelio našem praocu, a zatim su ga nastavili mudri patrijarsi, kako to čitamo u “Knjizi postanka”. Drugi žive od lova, što ga obavljaju na različite načine kako na moru tako i na kopnu, što je bilo uvijek dozvoljeno, te se i Izak u Starom zavjetu ovim bavio, a i naš Spasitelj nije osporio zakonitost ovog načina, kako to čitamo kod svetog Ivana. Ja pak ne nalazim boljega, poštenijega i prirodnijega načina stjecanja dobitka od onoga poljoprivrednoga, jer je on uistinu najugodniji, “najčasniji i najkorisniji”²⁸. Gučetić smatra da su zamjena robe za robu, robe za novac, novca za robu, korisne za pribavljanje onoga što je potrebno za održavanje ljudskog života, ali od sedam načina stjecanja novca, oslanjajući se na pisce koji raspravljaju o pitanjima savjesti, lihvu smatra protuzakonitim i prijezira vrijednim načinom stjecanja dobitka.

Zaključna opaska

Nešto smo se više zadržali na djelu Nikole Vida Gučetića, jer je ono uglavnom svojevrsna kombinacija Ksenofontovih, Platonovih i Aristotelovih pogleda na gospodarstvo. Uz to, Gučetić svoju raspravu o obitelji zasniva i na mišljenjima znamenitih pisaca novijeg datuma, kao što su talijanski filozof i humanist Marsilio Ficino (1433. - 1499.) i politički pisac Francesco Patrizi da Siena (1413.-1494.). U dugom nizu stoljeća od Aristotela do Gučetića, Gučetić se oslanja i na poglede iz Biblije, Valerija Maksima (prvo stoljeće), Izidora Seviljskog (570. - 636.), Avicenu (Abu- Ali ibn Sina, 980.-1037.), svetog Augustina (354.-430.), Tomu Akvinskog (1225. ili 1226.-1274.) i na mnoge druge autoritete. Ako Gučetićevo raspravu shvatimo kao vjerodostojnu sintezu onoga što se u strukturi gospodarstva zbivalo kroz vjekove, onda postaje očito da promjene nisu bile osobito dinamične. Činjenica da se u Gučetićevoj raspravi umjesto roba pojavljuje sluga i u radu poslušan seljak, jer je u Dubrovniku ropstvo ukinuto godine 1417. očituje se tek u zagovoru plemenitog pristupa prema sluzi. No podroban uvid u mogućnosti gospodara u odnosu na slugu pokazuje da stvarne razlike nisu bile tako velike.

²⁸ Ibidem, str. 305.

Suvremena ekonomija

Općeniti pristup

U suvremenim se udžbenicima najčešće susreće definicija ekonomike koju je dao Lionel Robbins²⁹: “Ekonomika je znanost koja proučava ponašanje ljudi kao odnos između ciljeva i oskudnih sredstava koja imaju alternativnu upotrebu”. Postoji još mnoštvo različitih definicija ekonomike, koje nećemo ni navoditi, niti ćemo analizirati uzroke njihova nastanka, jer se ovdje ne bavimo tim pojmom, nego pojmom ekonomije. Kada ne bi smo znali što je ekonomija, ne bismo znali čime se bavi ekonomika. Prema suvremenom stajalištu, ekonomija je bilo koji poseban sustav organizacije za proizvodnju, razmjenu, raspodjelu i potrošnju dobara i usluga kojima ljudi zadovoljavaju svoje potrebe. Nju možemo shvatiti i kao skup mehanizama uz pomoć kojih se organizira upotreba oskudnih sredstava da bi se proizvela dobra i usluge radi zadovoljenja želja ljudi koji žive u nekoj zajednici. Ona uključuje četiri osnovna elementa: ekonomska sredstva, tehnologiju, preferencije potrošača i institucije.

Sasvim je jasno da je današnja definicija ekonomije na neki način mnogo univerzalnija od definicije u robovlasničkom i feudalnom razdoblju, ali na neki način i uža, jer ne uključuje ono golemo mnoštvo čudorednih elemenata. Ona uključuje i vođenje poslova kućanstva, koje danas bez čudorednih elemenata možemo zamisliti kao sustav organizacije za proizvodnju, razmjenu, raspodjelu i potrošnju dobara i usluga radi zadovoljenja potrebe svih ukućana i što je mnogo važnije, državu koja je jednim dijelom i sustav organizacije za proizvodnju, razmjenu, raspodjelu i potrošnju dobara i usluga radi zadovoljenja potreba svih njezinih građana. Pojednostavnjeno govoreći, u toj bi državi njezin parlament mogli zamisliti kao gospodara, a izvršnu vlast kao glavnog upravitelja gospodarstva. No, očito je da su sa scene iščezli gospodar i rob, odnosi roditelja i djece, odnosi muža i žene i načini na koje je gospodar nekada stjecao imetak. To nikako ne znači da kućanstva i danas nisu veoma važan dio ekonomije. Ona već u najjednostavnijim modelima ekonomije na tržištu faktora proizvodnje nude rad i sredstva i za dobijeni dohodak na tržištima dobara i usluga kupuju dobra i usluge. Kućanstva omogućuju proizvodnju i proizvodnja radi njih i postoji. Da bismo stekli jasniju predodžbu o suvremenom poimanju ekonomije, malo ćemo detaljnije opisati svaki od njezina četiri osnovna elementa.

²⁹ 1935., str. 16.

Ekonomska sredstva

Ekonomska sredstva, koja se nazivaju i faktorima proizvodnje, obuhvaćaju sva prirodna bogatstva, proizvedena sredstava i ljude koji se upotrebljavaju za proizvodnju ekonomskih dobara i usluga. Pridjevi ekonomska i ekonomskih upotrebljavaju se radi toga da bi se naglasilo da su količine sredstava i stoga količine dobara i usluga ograničene i da se zbog njihove oskudice za njih moraju platiti iznosi koji se nazivaju cijenom faktora i cijene proizvoda.

Ekonomska sredstva često se raščlanjuju na kapital, zemlju i rad. Kapital tvore sva moguća proizvedena pomagala koja se izravno i neizravno upotrebljavaju za proizvodnju ekonomskih dobara i usluga. To su različiti strojevi, alati, prijevozna sredstva, zalihe poluproizvoda i slično. Zemlja, za ekonomiste, uključuje sva prirodna bogatstva koja se upotrebljavaju za proizvodnju dobara i usluga. Takva su bogatstva: plodno zemljište, voda, šume, nafta, plin, rudnici metala, različiti metali i druga bogatstva. Konačno, pod radom podrazumijevamo sve ukupne psihičke i fizičke sposobnosti ljudi koji mogu biti upotrebljeni u proizvodnji. Rad se javlja u različitim oblicima a njih je gotovo nemoguće, ali i nepotrebno, nabrajati. Gledano sa stajališta općeg napretka, posebno valja izdvojiti dvije vrste rada: rad poduzetnika i rad menadžera. Poduzetnik je osoba koja zapaža unosne mogućnosti, preuzima rizike i dovodi do ekonomskog napretka, a menadžer je osoba koja planira, usklađuje i upravlja. Poduzetnici osnivaju, a menadžeri vode poduzeća.

Nadam se da nije teško zamisliti kako bismo u skladu s navedenom klasifikacijom, bez poteškoća mogli svrstati ekonomska sredstva i ekonomska dobra i usluge davnog gospodarstva.

Tehnologija

Različiti procesi transformiraju sredstva za proizvodnju transformiraju se u proizvode i usluge. Skup svih procesa koji mogu proizvesti neki proizvod naziva se tehnologija. Sve tehnologije tvore skup proizvodnih mogućnosti. Tehnologiju možemo zamisliti kao kuharicu koja sadrži recepte za proizvodnju hrane, s tom razlikom da ona isti proizvod može dobiti uz pomoć različitih recepata, odnosno različitim kombinacijama faktora proizvodnje. Skup proizvodnih mogućnosti sadrži sve moguće kombinacije dobara i usluga koje se mogu proizvesti iz danih sredstava dostupnim tehnologijama. Kao što je poznato, posebnu pozornost zaslužuju kombinacije s gornje granice skupa proizvodnih mogućnosti koju nazivamo granicom proizvodnih mogućnosti. Dolazak na tu granicu ovdje ne proučavam. To je zadatak ekonomike. Svaku bismo moguću kombinaciju dobara i usluga iz skupa proizvodnih mogućnosti mogli na beskonačno mnogo načina razdijeliti među stanovnike neke zemlje i tako samo iz te kombinacije dobiti beskonačno mnogo socijalnih stanja.

Pozitivna ekonomika nastoji naći stvarno socijalno stanje, a normativna ekonomika procjenjuje to stanje sa stajališta društvenog blagostanja.

Procesi, tehnologija, skup proizvodnih mogućnosti, socijalno stanje dovoljno su općeniti pojmovi da jednako vrijede za kapitalističku ekonomiju i robovlasničko gospodarstvo. Jedino što možemo primijetiti jest da je skup proizvodnih mogućnosti brojem kombinacija danas mnogo bogatiji nego u doba robovlasništva ili za vrijeme feudalizma.

Preferencije pojedinaca

Ekonomska dobra i usluge proizlaze iz sredstava i tehnologije. Potrošači iz tih dobara, trošeći ih, izvlače zadovoljstvo ili korist. Korisnost je ona kvaliteta dobra koja ga čini poželjnim. Obično se pretpostavlja da potrošač ima preferencije koje tvore potpuni binarni poredak, jednako kao i to da taj poredak zadovoljava dva svojstva: svojstvo refleksivnosti i svojstvo tranzitivnosti. Drugim riječima, pretpostavlja se da je potrošač racionalan. Racionalnost mu omogućuje da izabere najpoželjniju košaricu dobara iz skupa njemu dostupnih košarica. Na taj način, gledano sa stajališta pozitivne ekonomike, vidimo kako se pojedinačni potrošač ponaša. Sa druge strane, potpuni nam redosljed košara pokazuje koje je socijalno stanje za potrošače bolje koje slabije. Tako se pokazuje da preferencije imaju ključnu ulogu i u normativnoj ekonomici. Sve te pretpostavke i nalazi jednako vrijede za suvremenog i za antičkog potrošača.

Ekonomске institucije

Ekonomске institucije, pojednostavnjeno govoreći, možemo shvatiti kao skup društvenih pravila, po kojima se igraju društvene igre u proizvodnji, razmjeni, raspodjeli i potrošnji. Taj skup sadrži ustaljene društvene običaje i propisana pravila koja ograničuju ponašanja društvenih subjekata, dok oni nastoje ostvariti neke željene ciljeve kao što su, na primjer, maksimizacija korisnosti ili maksimizacija profita. Provedbu tih običaja i pravila, koja uključuju i vlasnička prava, osigurava novovijeka tvorevina država. Država donosi zakone, razrezuje poreze, organizira vojsku i obavlja mnoge funkcije u interesu svojih građana.

Društva mogu utvrditi različite institucionalne okvire i mehanizme da bi reagirala na probleme gospodarenja ili ekonomiziranja. Sve donedavno dominirala su dva oprečna ekonomska sustava: kapitalizam i naredbodavna ili centralno-planska ekonomija. Njihova su svojstva dobro poznata, jednako kao i činjenica da se stvarnost kreće između čistog kapitalizma i planske ekonomije. U mnogim nerazvijenim zemljama prevladavaju tradicionalne ili običajne ekonomije u kojima uglavnom

običaji određuju načine proizvodnje, razmjene, raspodjele i potrošnje. Već je iz navedenoga očito da ne postoje jedinstveni načini na koje društva reagiraju na ekonomske probleme. Različite društvene zajednice imaju različite kulturne i povijesne osnove, različita pravila i običaje i oprečne ideološke okvire, a da i ne govorimo koliko različita štednja prirodnih bogatstava i mogućnosti ljudi. Stoga su im veoma različite i institucije koje se odnose na relativnu oskudnost. Sve te zajednice, polazeći od prihvaćene ideologije i prihvaćenih ciljeva, raspoloživih materijalnih sredstava i mogućnosti ljudi, dostupnih tehnologija i preferencija, nastoje u skladu sa svojim institucijama, efikasno upotrijebiti sredstva i ljude. Ali na rezultate svuda presudno utječu institucije i ti bi se rezultati bitno razlikovali, kada bi sve drugo bilo jednako, osim institucija. Sa sigurnošću možemo, dakle, reći da izbor institucija određuje socijalno stanje koje će ekonomija ostvariti.

Gledano s današnjeg metodološkog stajališta, upravljanje kućanstvima antike i srednjovjekovlja možemo analizirati uzevši u obzir odgovarajuće institucije iz tih vremena. Naravno, polazeći od istog stajališta, današnje odnose u ekonomiji nije moguće svesti na odnose muža i žene, gospodara i roba, roditelja i djece i na način stjecanja imovine iz ondašnjih vremena. Za razliku od antičkih i srednjovjekovnih vremena, u kojima nije bilo države u današnjem smislu i u kojima je prevladavala prirodna potrošnja, danas postoje suvremene države u kojima prevladavaju tržišta s robnom proizvodnjom i jasno određena vlasnička prava. Da završimo riječima F. H. Knight³⁰: "Riječ 'ekonomija' proizlazi iz dva grčka korijena koji se odnose na upravljanje kućanstvom ili imanjem. Ali se otprilike u zadnja dva stoljeća značenje poopćilo na svaku upotrebu sredstava u smislu da se s njima 'gospodari' tako da se od njih dobije što je moguće više". Sve to bez moralnih normi koje je nekadašnje poimanje ekonomije obilno uključivalo.

Zaključak

Edwin R. A. Seligman³¹ navodi da su stari Grci napisali više od stotinu i pedeset djela o ekonomiji. Od toga se sačuvalo veoma malo. Ovdje smo naveli samo neka djela trojice filozofa, prikaz povjesničara Plutarha i biblijski opis osnovnih odnosa u obitelji. Čini nam se da je to doista dostatno da bi se jasno shvatilo da je riječ oikonomia u antičko doba označivala umijeće vođenja poslova kućanstva ili umijeće upravljanja poslovima kućanstva. Kućanstvo je ukupnost osoba i imovine nastala iz obitelji koju zasnivaju muškarac-gospodar i žena, radi lakšeg opstanka i zbog prirodnog nagona za potomstvom. U njemu dominiraju četiri jasno određene grupe odnosa: odnosi gospodara i roba, odnosi muža i žene, odnosi roditelja i djece

³⁰ Knight, 1963., str. 3.

³¹ 1968. str. 346.

i odnosi gospodara prema imovini. Gospodaru su na različite načine podložni robovi, žene i djeca. Svaki je oblik podložnosti određen nedvojbenim pravilima. Gospodar je vlasnik sveukupne imovine. Osim toga je iz navedenih citata očita pojava razdvajanja vlasništva i upravljanja i poopćivanja umijeća upravljanja kućanstvom na umijeće upravljanja gradom-državom. To je jezgrovit opis modela gospodarenja, koji se neznatnim promjenama održao od najstarijih vremena do pojave novovijeke države. Djelo Nikole Vidova Gučetića "Upravljanje obitelji" to bjelodano potvrđuje.

Za detaljniji smo se opis navedenih odnosa uz tekstove grčkih filozofa opsežnije koristili tekstovima biblijskih pisaca. Taj je neuobičajeni pristup dao obilan plod. Tko zna po koji se put pokazalo da je Biblija doista "knjiga nad knjigama" i da često može biti uzor filozofima. Tome se ne treba čuditi, jer ona sadrži stvaralačka razmišljanja i za život mjerodavnu mudrost narodnog genija kroz vjekove. U njoj se nalaze ljepotom gotovo nenadmašni opisi svih bitnih odnosa u obitelji i primjeri koji tako jasno ističu razdvajanje vlasništva i upravljanja. Što se tiče ovog potonjeg, Plutarhovi su opisi također veoma poučni i vrijedni da budu trajno pamćeni. Ipak valja reći da je, bez obzira na velike razlike u ljepoti opisa, bit odnosa u obitelji jednaka i kod filozofa i u Bibliji. Zanimljivo i sveobuhvatno djelo Nikole Gučetića pouzdano nas je, kao što smo već ustvrdili, dovelo do sigurnog zaključka o njihovom nepromijenjenom trajanju sve do praga preko kojeg se ulazi u novi vijek.

Izvorni se naziv oikonomia (ekonomija) danas asocijativno upotrebljava, jer se njegovo nekadašnje značenje, bez čudorednih pravila, poopćilo tako da sredstvima u svakoj upotrebi valja "gospodariti", tako da se od njih dobije što je moguće više. Ekonomiju danas gledamo kao sustav organizacije za proizvodnju, razmjenu, raspodjelu i potrošnju dobara i uslugu radi zadovoljavanja želja ljudi u nekoj zajednici. Taj se sustav zasniva na ekonomskim sredstvima, tehnologiji, preferencijama potrošača i institucijama. Institucije presudno utječu na ekonomsku efikasnost. Takvo je shvaćanje znatno sveobuhvatnije od starog pojma ekonomija koji je uključivao samo odnose u okviru kućanstva, ali i siromašniji je jer ne sadrži onu vrstu čudorednih pravila po kojima se postupalo u obitelji. Prema nalazu Kurta Singera³² u Grčkoj se riječ oikonomia pojavila tek u četvrtome stoljeću prije rođenja Isusa Krista u djelima Ksenofonta i Platona. Singer nam također otkriva da se ni u jednom drugom jeziku nije pojavio tako jednostavan pojam "ekvivalente općenitosti i značenja".³³ Stoga nije čudno da se riječ oikonomia prilagođeno udomačila u velikom broju suvremenih jezika. U hrvatskom se jeziku umjesto riječi ekonomija kao sinonim često upotrebljava i riječ gospodarstvo. I ta upotreba ima smisla, jer je gospodar kao stožerna osoba gospodario kućanstvom. Ekonomija i gospodarstvo istoznačne su asocijativne riječi, koje je dobro upotrebljavati prema osobnim sklonostima bez besmislenog nastojanja da jedna drugu istisne iz upotrebe.

³² Singer, 1958., str. 54.

³³ Ibidem, str. 54.

LITERATURA

1. *Aristotel*: "Politika", Zagreb, SNL, 1988.
2. Biblija, Stari i novi zavjet, Zagreb, Stvarnost, 1968.
3. *Dražen Allan*: "Political Economy in Macroeconomics", Princeton, Princeton University Press, 2000.
4. *Eaton, Buford Curtis, Eaton, F. Diane*: "Microeconomics", 2nd ed., New York, W.H. Freeman and Company, 1991.
5. *Ekelund, B. Robert, Jr., Hebert F. Róbert*: "Povijest ekonomske teorije i metode" Zagreb, MATE. 1997,
6. *Friedman, Milton*: "The Methodolgy of Positive Economics", Essays in Positive Economics, Chicago, University of Chicago Press, 1970, str. 3-43.
7. *Groenewegen, Peter*: "Economic Science and Economics", The New Palgrave, Vol.2, J. Eatwell, H. Milgate and P. Newman (eds.), London, Macmillan, 1987., str. 58-59.
8. *Gučetić, Nikola Vidov*: "Upravljanje obitelji", Zagreb, Biblioteka Scopus, 1998.
9. *King, E. James*: "The Origin of the Term 'Political Economy'", Journal of Modern History, 20, 1948., str. 230-231.
10. *Knight, H. Frank*: "Economics On the History and Method of Economics", Chicago, University of Chicago Press, 1963., str. 3-33.
11. *Ksenofont*: "Izabrani spisi". Zagreb, Matica hrvatska, 1899.
12. *Platon*: "Complete works", Indianapolis, Hackett Publishing Company, Inc, 1997.
13. *Plutarh*: "Usporedni životopisi", I., Zagreb, August Cesarec, 1988.
14. *Rahner Karl i Vorgrimler Herbert*: "Teološki rječnik", Đakovo, Forum bogoslova Đakovo, 1992.
15. *Raymond de Roover*: "Economic Thought: Ancient and Medieval Thought", International Encyclopedia of Social Sciences, London, Macmillan Company, 1968., str. 430-435.
16. *Rees, Albert*: "Economics", International Encyclopedia of the Social Sciences, ed. D.L. Sills, New York, Macmillan, Vol. 4, 1968., str. 472-85.
17. Rječnik biblijske teologije: Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1980.
18. *Robbins, Lionel*: "An Essay on the Nature and Significance of Economic Science", London, Macmillan and Co. Ltd, 1952.
19. *Rotschild, W. Kurt*: "Political Economy or Economics Terminological and Normative Considerations", European Journal of Political Economy, 1989, 5, str.1-12.
20. *Seligman, R. A. Edwin*: "The Discipline of Economics", Encyclopedia of the Social Sciences, Vol V-VI, 1957., str. 344-346.
21. *Seligman, R. A. Edwin*: "The History of Economic Thought", Encyclopaedia of the Social Sciences, Vol V-VI, 1957., str. 346-348.

- 22 *Sidgwick, Henry*: "Economic Science and Economics", The New Palgrave, Vol.3, J. Eatwell, M. Milgate, and P. Newman (eds.), London, Macmillan, 1987., str. 904-907.
- 23 *Singer, Kurt*: "Oikonomia: An Inquiry into Beginnings of Economic Thought and Language", *Kyklos*, Vol XI, 1958., str. 29-55.
- 24 *Stone, Richard*: "Political Economy, Economics and Beyond", *The Economic Journal*, 90, 1980., str. 719-736.

CONCEPT OF ECONOMY THROUGH CENTURIES

Summary

For a long period of time the concept of economy (oikonomia) denoted a know-how of household governing. Household implies entirety of persons and properties which emerged from a family established by a man-master and a woman for easier survival and getting descendants. Four groups of relations dominated in it: relations of master and commodities, relations of husband and wife, relations of parents and children and relations of master towards property. First, the article talks about the concept oikonomia used by Socrat's students Xenophon and Plato, and later it exposes in more details Aristotel's subject of that concept. For the first time, in description of mentioned relations beside philosophical records are richly used biblical writers' texts. This attitude turned out to be productive because descriptions in Bible are often more comprehensive and always more attractive than philosophers' descriptions. The survey of economy in the sense of household businesses governing ends with detailed analysis of main relations in comprehensive work of Dubrovniker Nikola Vidov Gučetić "Upravljanje obitelji" (Family governing) published in 1589. This work shows that the concept economy (oikonomia) with a cited meaning has not changed for centuries. Besides, the article especially suggests generalization of know-how of household businesses governing to know-how of governing businesses of city-state, as well as to disconnecting property and governing. The substance of concept economy (oikonomia) in the sense of know-how of household businesses governing clearly shows why long ago socio-economic questions belonged to ethics and politics.

Finally it is shown contemporary concept economy in the meaning of organization system for production, exchange, distribution and consumption of good and services in order to satisfy wishes of people in some community. This system relies upon four basic elements: means, technology, consumers' preferences and institutions. Contemporary concept economy (oikonomia) is more general than the former concept. Difference between contemporary and former comprehension of economy is especially evident in variety of institutions. In contemporary definition former moral relations between master and commodities, man and wife, parents and children are not mentioned at all.

A word economy (gospodarstvo) is very often used as a synonym for a word economics (ekonomija). This usage is fully valid because formerly a master governed a household. Nowadays, economics and economy are synonymous and associative words, words which do not have original meaning.